

Vildrensjagten havde været drevet gennem lange Tider i det nordlige Eurasien, før Rensdyrnomadismen opstod. — At de paleolitiske Rensdyr-

jægere i Europa ikke var Rensdyrnomader, slutter vi deraf, at slet intet Bevis for det modsatte lader sig fremføre ¹⁾.

Hvad producerer Persien?

af

Professor Ole Olufsen.

I Slutningen af forrige Aarhundrede gjorde jeg en Rejse i Persien, for at faa et Indblik i persiske Forhold. For at forstaa Forholdenes Udvikling i Mellem- og Centralasien, som mine Forskningsrejser den Gang gjaldt, var det ret nødvendigt at have set lidt af Persien med egne Øjne. Min Rejse i Schahernes Land har givet mig Interesse for Detaillerne i dets Geografi og politiske Historie, og skønt Verdenskrigen til en vis Grad spærrer os inde, dæmmer der dog stadig en Lyst herhjemme til at rette Blikket udad til fjærne Lande, hvor der mulig er Plads for større Virksomhed end paa vort eget indskrænkede Omraade. Dette i Forbindelse med de talrige Forespørgsler, der fra det praktiske Livs Mænd i Aarenes Løb er rettet til mig angaaende fremmede Landes økonomisk-geografiske Forhold har bragt mig paa den Tanke at besvare nogle af disse Spørgsmaal paa en mere indgaaende Maade her i Tidsskriftet, end det har kunnet ske ved Forespørgslerne, der altid har skullet besvares ret hurtigt.

Et af de Lande, der ofte har staaet paa Dagsordenen, er Persien, og det er ikke saa underligt. Persien er et stort Land, over tre Gange saa stort som Frankrig, og et rigt Land trods kun ca. $\frac{1}{50}$ af dets Jord yder noget i agricultur Henseende, og Agerbrug er just det vigtigste Erhverv i Persien, idet 40% af Befolkningen er Agerdyrkere. Næst efter kommer Kvægavlerne, Nomaderne, med 30%. Landet er rigt paa Metaller og Nytte-Mineralier, og det har en lang, tilgængelig Kyst. Perserne roser sig af, at deres Land har alle Klimaer lige fra Tropernes Hede til det iskolde Nord, hvilket findes udtrykt i den persiske Sætning »Iran hæftæklim dāred« (Iran har syv Klimaer). Da Persiens Højland rundt om er omgivet af høje Bjerge, kan man virkelig i faa Timer komme fra Dadlenes varme Egne til Højder med evig Sne i Bjærgkløfterne.

Persien har store Ørkener ligesom Afrika, og Lavlandene, Masenderan og Gilan ved det kaspiske Hav, udviser en Frugtbarhed og Vegetationsfylde, der ikke staar tilbage for Indiens. Det er et sandt Tropeland at rejse igennem, men ogsaa højt usundt. Mange Bjærgdale i Persien er vidunderskønne, medens paa den anden Side f. Eks. Arabistan mere erindrer om Arabien. Hvad Klimaet i Persien angaar, kan vi ikke give Oplysninger paa Basis af

¹⁾ Spørgsmaalet om den paleolitiske Ren faar mig til at tænke paa en Besynderlighed, der er ejendommelig for enhver kastreret Rens Gevir, og som muligvis kan faa arkeologisk Interesse. Naar en Lap finder et afkastet Rengevir, ser han straks, hvorvidt det paagældende Dyr har været kastreret eller ikke. Lapperne har lært mig det Kendetegn, som de i et saadant Tilfælde benytter. Et afkastet Gevir af en ukastreret Hanren har ved Roden en saadan Form, som Fig. 8. viser ved a. Paa et afkastet Gevir af en kastreret Ren har Roden derimod en anden Form — den stumpe »Hals« nedenfor den knudrede Krans ved Gevirets Rod mangler her fuldstændig og kan endogsaa være afløst af en flad Kavitet, jvf. Fig. 9. Lapperne anser dette Kriterium for at være ufejlbarligt, og jeg maa give dem Ret, saa vidt min Smule Erfaring strækker sig. Det synes mig, at dette Kendetegn kunde faa arkeologisk Interesse. Jeg har haft Lejlighed til at se nogle faa Rodender af fossile afkastede Rengevirer, fra Danmark og fra Frankrig; de havde allesammen »Halsen«, og en Lap vilde ikke være i Tvivl om, at de havde tilhørt ukastrede Rener. Afkastede Gevirer af den grønlandske Vildren har ogsaa »Halsen«, om end i en mindre udtalt Grad end de europæiske Former. Jeg føler mig paa Forhaand overbevist om, at alle Rodender af paleolitiske Rengevirer viser dette Mærke. Men for Arkeologer i det nordlige Europa og Asien kunde det have nogen Betydning at være istand til at afgøre, hvorvidt et afkastet Rengevir har tilhørt et kastreret Dyr eller ikke. Kastrering af Rener vilde naturligvis være et Tegn paa Rensdyr-Domesticering. — Lapperne hævder ogsaa, at Gevirerne af kastrerede Rener har en løsere og mindre regelmæssig Tekstur og derfor er mindre egnede som Materiale til Udkæring end Geviret af ukastrede Hanrener; dette Kriterium synes imidlertid at være mindre paalideligt, og vilde i hvert Fald ikke kunne bruges, hvor Talen er om fossile Gevirer.

systematiske meteorologiske Observationer, da saadanne ikke foretages, men maa holde os til de Rejsendes Beretninger, af hvilke der findes mange og gode. Man maa skarpt skelne imellem Klimaet ved Golfen og det kaspiske Hav og Klimaet i Indlandet. Ved Buschir er Tiden fra Maj til Oktober ubehagelig paa Grund af den enorme Hede, der optræder med en samtidig stor Luftfugtighed. Det er det sidste Faktum, dergør Udslaget, da tør Varme kan taales i betydelig Grad. Temperaturen holder sig om Dagen imellem 35—40° C. og synker kun 2—3° om Natten. Om Vinteren under Regntiden er især December behagelig, hvad Temperaturen angaar, men Sundhedstilstanden er daarligere. De fremherskende Vinde er her N.-V. Det er den saakaldte Schemal, der især blæser

hæftigt før Indtrædelsen af den hede Tid. Om Vinteren optræder ogsaa S. og S. Ø.-Vinde, de sidste ofte i Form af Orkaner. Karakteristisk for Buschir og flere andre Byer er de 20—30 Meter høje Taarne, paa de lave Lerhuse. Disse Taarne vender en helt naaben Side mod N. V. og tjener til at opfange Vinden og bringe Kølighed ned i Husene.

Klimaet i det Indre af Persien er et subtropisk Højlandsklima, d. v. s., det er i Almindelighed regnfattigt, meget koldt om Vinteren og overmaade hedt om Sommeren. Den store Højde og Luftens Tørhed gør imidlertid, at det er meget behageligere end Kystlandenes, og Nætterne er forholdsvis kølige. Kommer man fra Indien eller Lavlandene i Centralasien, synes det helt velgørende. Man maa her ved erindre, at man næsten overalt i Persien er

højt til Vejrs. Saaledes ligger Teheran i 1132, Kasvin i 1279, Tæbris i 1505, Ispahan i 1585, Hamadan i 1980, Kermanschah i 1710, Schiras i 1580, Jesd i 1383, Kirman i 1853 og Mesched i 930 Meters Højde over Havet. Ved Kysten er Nætterne søvnløse, og man plages af Hedeblegner; det samme er Tilfældet i Egnene ved Kaspiahavet. Fra Kysten tillager Heden indefter. I Teheran til 40—48°. Men

er man i 17—1800 Meters Højde, naar Temperaturen sjældent Blodets Varme. Skønt Tørheden tager den værste Braad af Heden, der jo ikke paa langt nær kan sammenlignes med f. Eks. Saharas, maa man dog altid tage sig i Vare for Straalevarmen og ikke færdes ude uden god Beskyttelse paa Hovedet. Rejser bør kun foretages om Aftenen, Natten og Morgenen.

Den smukkeste Tid i Persien er fra Slutningen af Marts til medio Maj. Paa den Tid er Sletterne friske og grønne, Haverne er fulde af Roser og Nattegale (Bul-bul), Kirsebærene modnes, og der er Masser af grønne Mandler. September og Oktober er i Nordpersien herlige Maanedere. Himlen er blaa med et let Taagesløv over Bjærgene. Persien har hovedsagelig Vinter- og Foraarsregn og en tør Sommer. Som laveste Temperatur angives for Teheran ÷ 16°, 1 og for Ispahan ÷ 19°, 4.

I Indlandet, især i Seistan, men forøvrigt ogsaa i Sydpersien, er vedvarende tørre, heftige Vinde, om Sommeren meget ubehagelige, men de har ogsaa deres gode Sider, idet de tjener til at rense Luften og give Kølighed og befrier for Insekter og Epidemier. De Velstaaende sætter Rismaalter foran Indgangene paa Nordsiden af Husene og overhælder

dem med Vand for at bringe Kølighed. Seistan, hvoraf en Del er persisk, en Del afghansk, er rigtig Vindenes Land (se Geogr. Tidsskrift Bd. 18, S. 306, Olufsen: Seistan.) Særlig er Vinden, der blæser 120 Dage i Træk, bekendt. Den kommer fra N—N.-V., begynder imellem Slutningen af Maj og Midten af Juni og raser uden Afbrydelse med en Styrke af indtil 31 Meter i Sekundet til Slutningen af September. Fra April til November er der 7 Maaneders skyfri Himmelf med Maksimumstemperatur 43—48° C. Om Foraaret fyldes alle Floder med Vand og Slam, og Luft og Jord myldrer af alle mulige flyvende og krybende Skabninger, deriblandt ogsaa mange Slanger. Om Vinteren er stærk Kulde med Sne-storme almindelige. Særlig mægtigt Snefald har man dog kun i det nordlige Persien. Luften er ofte stærkt ladet med Elektricitet, og naar Muldyrene slaar deres Haler mod Kroppen, lyser de. Nætterne er som i alle tørre Indlandsegne i Asien og Afrika, vidunderlig klare. Længe før Evropæerne har Perserne draget sig Vindforholdene til Nytte, idet Vindmøller har været i Brug i adskillige Tider, før de kom til Evropa.

Persien kan yde Produkter lige fra Dadler og Bananer til det nordiske Klimas Vækster. Landet er som Helhed fattigt paa Skov, og dog kan Mاسenderan og Gilan præstere Ege, Bøge, Akasier og Juniperus af en sjælden Størrelse. Det har umaadelige Rigdomme af Kul, Jærn og Kobber, saaledes at hvis den persiske Industri kunde komme i Blomstring, vilde den med den billige Arbejdskraft kunne konkurrere med det europæiske Marked.

Persien er et tørt Land, og det skorter i al Almindelighed paa Vand, men hvis der blev bragt Orden i Administrationen, saaledes at Landbrugerne var sikret imod Magthavernes Indgriben, vilde Fordelingen af Vand fra Floder og Bække samt Gravning af Brønde kunne sikre Persien et vidunderligt smukt Land- og Havebrug, hvilket fra Oldtiden har været og er endnu Persernes Yndlings-erhverv.

Naar man gennemgaar Jordens forskellige Lande, er det de fleste Steder sørgeligt at se, hvor slet Menneskene forvalter det Pund, Naturen har givet dem. Lande, hvor Folkene kunde leve i Overflod, byder ofte kun paa Elendighed, og Grunden hertil maa vel søges i, at for mange, baade af den saakaldte Overklasse og den anden Yderlighed, lever eller forsøger paa at leve paa de virkelige arbejden- des Bekostning.

Persien har i utallige Aar lidt under elendige Regerings- og Administrationsforhold. Det har dog ikke altid manglet paa dygtige og velmenende Regenter, men med de store Afstande, vanskelige Terrænforhold og Manglen paa Kommunikationer, har det altid været vanskeligt for Regeringen i Ispahan eller Teheran at tøjle de fjærne Statholdere og Provinsguvernører, der som Regel har levet som Vampyrer paa Befolkningen.

Perserne har desuden lidt overordentlig meget af Indfald fra deres Naboers Side. Afghanerne havde en Tid erobret hele Persien og gjort deres Emir til Schah i Ispahan, belutshiske Bander plyndrede i Syd, arabiske i Vest, kurdiske og tyrkiske i Nord, og maaske endog Turkomannerne fra Transkaspian har været Persiens værste Plageaander. Før Russernes Underlæggelse af Turkomannernes Hovedarner: Askabad, Lutfabad, Merv og Tedschend, foretog disse idelige Rovertog ind over Persiens Grænser og slæbte Befolkningen med sig som Slaver, som de solgte paa Khivas og Bokharas Markeder. Denne Trafik ophørte altsaa først i Midten af Halvfjærserne i forrige Aarhundrede, og det var især den frugtbare Provins Khorassan, en af Persiens bedste, det var gaaet ud over. Evropæernes Indblanding i Persiens Anliggender har ikke gjort Forholdene bedre. I utallige Aar har Ruslands og Englands Tovtrækning fra Nord og Syd gjort den persiske Administration store Vanskeligheder. Dette endte som bekendt for nogle Aar siden med, at de to Magter delte Persien i to Handelsinteressesfærer, en nordlig for Rusland og en sydlig for England. Da Rusland for Tiden er sat ud af Spillet, maa man formode, at England er ene om Eksploitationen af Persien.

Den politiske Forbindelse imellem Rusland og Persien begynder at udvikle sig i det 15. Aarh., og fra den Tid til vore Dage har der været en evindeligen Udveksling af Gesandtskaber, Missioner etc. imellem Rusland og Persien. Rusland har altid søgt at staa i et venskabeligt Forhold til Persien, og Perserne har paa den anden Side ogsaa altid støttet sig til og stølet mest paa Rusland. Imellem de to Magters Herskere har der været udvekslet utallige Venskabsforsikringer og lige saa utallige Gaver. De sidste har ofte bestaaet i hele Provinser. Kaukasiens forskellige Riger, saaledes Grusien, Gurien og Mingrelien, der ofte generedes af Tyrkerne, søgte snart Hjælp mod dem hos Perserne. snart hos Russerne baade mod Perserne og Tyr-

kerne, hvoraf Følgen var, at snart ejede Rusland Dele af Kaukasien, snart Persien, og flere Dele af Kaukasien brugtes snart af Rusland snart af Persien som Gave. Byerne Derbent og Baku ved Kaspishavet har været udvekslet venskabeligt adskillige Gange, ligeledes de sydlige Khanater i Kaukasien. Den nordlige Egn ved Kaspishavet med Astrakan havde Russerne allerede taget i det 15. Aarhundrede.

En Tid havde Persien endog overladt Rusland Astrabad, Masenderan og Gilan, dets frugtbareste Provinser ved Kaspi, men disse skænkede Rusland atter Persien paa Grund af Landenes feberfyldte Klima. Ved Kaukasiens fuldstændige Underkastelse under Rusland i vore Dage blev Grænserne mod Persien regulerede paa venskabelig Maade. Og i vor Tid staar Forholdene saaledes m. H. t. Rusland, at dette Land har udelukkende Ret til at føre Krigsflag paa Kaspishavet; det har faaet Koncession paa og udført en udmærket Vej fra Enseli over Rescht til Teheran, flere Veje fra Transkaspien over Kopet Dagh og fra Kaukasien, flere Telegraflinjer i Nordpersien, en Bane fra Merv til Kuschik, lidt Nord for Herat, der betragtes som Nøglen til Afghanistan og Indien og ofte har været et Stridens Æble mellem Persien og Afghanistan, da Befolkningen i Herat følte sig mest knyttet til deres Stammefrænder, Perserne, og hadede Afghanerne. Selvfølgelig blev Herat paa samme Tid et Tvistens Æble imellem Rusland og England. Rusland havde desuden i 1898 indrettet sig en Hovedbank i Teheran med Filialer i Nordpersiens Byer. Tidligere var »Imperial Bank of Persia«, der var under engelsk Kontrol og residerer i Teheran i en Bygning, der meget minder om Basaren i Tivoli, den eneherkende. Af denne fandtes i 1897 Filialer rundt om i Persien lige til Rescht ved Kaspishavet.

Først i Begyndelsen af det 19. Aarh. begynder England sin politiske Indflydelse i Persien. Indtil da havde det store Handelsinteresser i den persiske Golf.

I 1800, da Frankrig begyndte at faa Indflydelse i Persien, sender England for at sikre sig Persiens Assistance, hvis Afghanerne skulde gøre Indfald i Indien, Kapl. Malcolm til Persien for at faa en Traktat i Stand med Schah Feth Ali, hvilket ogsaa lykkedes. England har siden den Tid stadig søgt at knytte Handelsforbindelser og skaffe sig økonomiske Fordele i Persien. Englænderne har som før

nævnt ordnede Bankforhold overall, de har bygget udmærkede Telegraflinjer. Hvis Stationer bestyres og holdes besat af Englændere, de har bygget en udmærket Postvej igennem Belutschistan til den persiske Grænse, og denne er formodentlig nu ført videre ind i Persien til Kirman og Jesd.

Under Evropæernes politiske Indflydelse i Persien er der bleven uddelt adskillige Koncessioner paa Jærnbaner, som imidlertid aldrig er bleven udnyttet. Det vil føre for vidt at gaa i Detailler i dette Spørgsmaal. Kun skal det nævnes, at der har været planlagt Bane fra Indien over Kirman til Bagdad, fra Enseli over Teheran til Buschir, fra Kaspishavet til Khorassan, fra Kandahar til Herat igennem Seistan, hvilket sidste Land, der dels er persisk, dels afghansk, ofte har været Intrigecentrum for russiske og engelske Diplomater. Alle disse Jærnbaneplaner er hidtil ikke realiseret, og Følgen heraf er, at Persien endnu hører til de Lande, hvor man maa rejse med Hestepost (Ridepost) fra det ene Karavanserai til det andet, eller selv leje Vogn, hvor Vejene er dertil eller udruste Karavanner, som jeg i sin Tid gjorde det, altsaa Samfærdsel paa middelalderlig Vis. Lige før Verdenskrigen udbrød, var der dog paa forskellige Ruter indrettet Automobiltrafik og Færdsel med Postvogne i Stedet for Rideposten, men de persiske Veje, hvis man som Helhed kan kalde dem Veje, er under al Kritik.

Af Vandene, der omgiver Persien, har den persiske Havbugt til alle Tider været en vigtig Del af den store Handelsvej imellem Evropa og Asien. Ligesom Fønicere, Nabatæer, Assyrer og Babylo- nere her søgte Handel, saaledes har ogsaa alle senere store Handelsfolk: Grækere, Arabere, Venezianere, Genuesere, Portugisere, Hollændere og Englændere søgt at faa Fodfæste her, og saaledes som Sagerne staar for Tiden, er der ingen Tvivl om, at Englænderne regner med Persien som en integrerende Del af deres store Handelsinteressesfære: Nillandet — Arabien — Mesopotamien — Persien — Afghanistan, Belutschistan — Indien. Englændernes Indflydelse er bleven mere og mere befæstet i disse Egne under den nuværende Krig, og jo længere den varer, des fastere bliver den britiske Indflydelse. Vi hører ikke meget om, hvad der sker i disse Egne, men sikkert tager vi ikke meget fejl i den Antagelse, at Samfærdelsesmidlerne baade i Mesopotamien og Persien-Belutschistan samt Skibsfarten paa den persiske Havpugt ordnes med Kraft af engelske Inge-

niører og Søfolk, medens Europa-Krigens Slør hindrer Indseendet i disse gamle asiatiske Handelscentrer. Allerede i Menneskehedsens ældste Overleveringer hører vi Tale om den persiske Havbugt i Forbindelse med Eufrat- og Tigrislandene i Beretninger fra babyloniske Præster. Og ligesaa sikkert maa vi vel antage, at Skibsfarten paa Havbugten gjorde det muligt for Babylon at faa Krydderier og Elfenben fra Indien. Uden Tvivl har Araberne, hvis Halvø paa 3 Sider er omgivet af Vand, som første Maal for deres Rejser sejlede fra Oman til Kysterne af Makran og Laristan, som paa flere Steder ikke ligger meget mere end 60 Km. fjærrt. Khaldæerkongen Nebukaneser har i sin Tid ved Hjælp af den persiske Havbugt haft hele Handelen i disse Egne i sin Haand. Paa Stabelpladsen i Tyrus oplagredes Guldbrokkade, kostbare Tæpper og Ridedækkener fra Pâras (Persien), ligesom Ædelstene, Elfenben, Ibenstræ og Krydderier fra Indien maa være kommen over den persiske Havbugt. Alexander den Store omgikkes med en stor Plan om at kolonisere hele Nordkysten af Havbugten og Sikringen af en Handelsvej fra Indien til Syrien og Alexandria.

I Begyndelsen af vor Tidsregning fandt der en livlig Handel Sted imellem Ægypten, Arabien, Indien og Persien. Kobber, Træ til Skibsbygning og Husbygning, Sandel- og Ibenstræ, Purpur, Perler, Vin, Dadler, Guld og Slaver var vigtige Handelsvarer. Fra arabiske og persiske Rejsende ved vi, at Silkehandelen fra Kina og Ceylon og videre til Evropa laa i Persernes Hænder i det 7., 8., 9. og 10. Aarh. og herved har sikkert Golfen spillet en Rolle, ligesom vi ogsaa fra de samme Kilder ved, at Søroveriet paa Golfen blomstrede ligesaa godt som den fredelige Skibsfart, i hvilken baade Fyrster og fattige Folk søgte at faa deres Andel. Fra Marco Polo hører vi om den store Eksport af Heste, der fandt Sted fra Landene omkring Golfen. Ved Siden af Hestene lossedes og ladedes der i Havnene ved den persiske Havbugt saa store Mængder af Ambra, Elfenben, Ibenstræ, Krydderier, Ædelstene, Kokosnødder, Bomuld, Dadler, Perler, Silke og Tæpper, at Handelen her allerede i det 14. Aarh. fristede Genueserne til at oprette egne Stabelpladser i Persien for at faa Del i den østerlandske Verdenshandel. Et Gesandtskab fra Persien til Genua i 1306 aabnede Forbindelsen imellem de to Magter, men de store Planer om at sikre sig hele Handelen lykkedes ikke Italienerne. Derimod senere

for Portugiserne, som efter Vasco da Gamas Opdagelser hurtig overfløjede de andre Handelsnationer. De portugisiske Generalkaptajner satte sig hurtig fast paa Kysten af Gudscherat i Indien, i Kuriat, Ssohar, Chôr Fakkan og senere i Hormus, men de portugisiske Repræsentanters Moral, der ikke stod paa Højde med den Pragt, de udfoldede, hidrog ikke mindst til, at deres Nation ikke kunde holde Pladsen. I 1616 grundede Englænderne fra Gudscherat den første Handelsstation paa den persiske Kyst i Dschasck og 1623 kom det hollandske østindiske Kompagni efter, og Hollænderne vandt især stor Anseelse blandt de Indfødte, trods deres prunkløse Optræden. Medens Portugiserne med Udfoldelse af kongelig Pragt og Magt og Hollænderne ved simpelt, nøgternt Købmandsskab søgte at erhverve sig Førstepladsen i disse Egne, gik nu Englænderne frem ad diplomatisk Vej, og disse fortrængte efterhaanden de to første fra den førende Rolle, der siden ikke er kommet ud af Storbritanniens Hænder. Fra Indlandsiden har Russerne bragt nogen Afbrydelse i den engelske Fremgang, ligesom Tyskerne navnlig med Bagdadbanen; men rundt om paa Kysterne har det britiske Herredømme været ubestridt. Under Verdenskrigen er Briterne absolut Herrer over Situationen fra Nilen til Ganges. Af personlig Erfaring er jeg sikker paa, at alle disse Egenes Befolkning, maaske fraregnet de Styrende, intet hellere ønsker, end at Englænderne bringer Orden i deres orientalske Kaos. Der er Tillid til Englænderne overalt, og naar Krigen er forbi, er ogsaa andre Nationers Indblanding i disse Egenes Forhold forbi for lange Tider.

Perserne er fra de ældste Tider et fast bosiddende og agerdyrkende Folk, hvem Nomadisering var ganske fremmed. Nu er ca. $\frac{1}{3}$ af dem Nomader, og det skyldes forskellige Aarsager, hvoraf først og fremmest Inførelsen af Islam. Zoroasters (Zarathustra eller Zerduscht som Perserne siger) gamle Religion, som Perserne og de andre iranske Folk i Mellem- og Centralasien hyldede før Inførelsen af Muhammedanismen, var i høj Grad Agerbruget gunstigt. Paa Grund af det tørre Klima kan intet Agerbrug trives uden kunstig Vanding, og det var derfor nødvendigt at tage Vare paa al den Fugtighed, der kunde udvindes til Overrisling af Markerne, ligesom Træplantning maatte skøttes for at holde paa Fugtigheden. Omsorgen for rent, rindende Vand og Træer gjorde derfor Zoroaster til religiøs Pligt. Den tredje Faktor var Varmen til

Modning af Frugter, og for denne blev Solen og Ilden Symboler. Paa Grund af Zoroastriernes (Avesta-folket, som de ogsaa kaldes efter Zend-Avesta). Benyttelse af Ilden som Symbol paa deres Altre, har de faaet Navnet Ildtilbedere (atesch-perest), hvilket er ganske urigtigt, da de ikke tilbeder Ilden. Der lever endnu en Del af dem i Persien f. Eks. i Nærheden af Teheran, hvor deres Tavshedens Taarn ligger ved det gamle Rhaga (Geogr. Tidsskrift Bd. 16, S. 82. O. Olufsen: »Min Rejse fra Kaspiahavet til Teheran«) samt i Sydpersien, men de fleste bor nu i Bombay og Omegn og i de engelske Besiddelser i Arabien bl. a. en Del i Aden. I Persien benævnes de Geber og kalder sig selv Parsi (Parsere). Parsernes Tidsregning begyndte den 21. Marts, hver Dag havde sin særlige Skytshelgen, og hertil var knyttet Regler for Tiden for Saaning, Plantning og Høst.

Islams Indførelse var derimod i høj Grad skadelig for Agerbrugets Trivsel. Muhammed holdt ganske vist paa, at der skulde rent Vand til de daglige foreskrevne Rensninger af Legemet, men i al Almindelighed betragter Muselmanen alt rindende Vand for rent, selv om det er fyldt med nok saa meget Smuds. Med Islam forsvandt Troen paa alle Parsernes Skytshelgene for Kilder, Træer, Maaneder og Dage, og dermed ogsaa Interessen for Rensning af Kanaler etc. og Plantning af Træer, der er i saa høj Grad nødvendig i et tørt Land. Træerne huggedes om, Kanalerne og Kilderne forsumpede, og hvor der før var tætbefolkede Landskaber, blev der Ørkener eller Sumpuller fulde af Miasmer, der bragte Malaria og megen anden Smitte f. Eks. den frygtede Medina-Orm eller Rischta (*Filaria medinensis*). Lignende Skade paa Agerbruget har Islam forvoldt alle andre Steder, hvor denne Religion er trængt frem. Vi ser det bl. a. grelt i Tunisien, hvor det berbiske og romerske Agerbrug blev komplet ødelagt ved den arabiske Invasion og ligesaa f. Eks. i Mellem- og Centralasien, hvor de oprindelige Indbyggeres, de gamle iranske Zoroastriers Kanalisering først fik et Knæk ved den tyrkiske og mongolske Indtrængen og dernæst blev bragt yderligere ned af den arabisk-islamiske Invasion. Den rene Luft i Schiras, som de persiske Digtere besynger, er nu fyldt med Feber-Miasmer, og hvor en Gang det blomstrende Persepolis laa, færdes nu kun nogle Nomader. En ligefrem Indvandring af arabiske Nomader fra Vest og tyrkisk-mongolske (under Tamerlan og Dschengiskhan) fra nordøst bidrog

stærkt til Udbredelsen af Nomadisme i Persien, idet disse Nomader dels slog sig fast ned i Landet, dels forjog de agerdyrkende persiske Tadsjiker fra deres Oaser, saa de tilbageblevne Rester af dem ogsaa saa sig nødt til at nomadisere for at friste Livet. Saaledes er f. Eks. Lurerne og Bachtiarerne Nomader af rent persisk Blod. Persiens topografiske Forhold frister dog ogsaa til Nomadisering. I Bjærgene til ca. 3000 Meters Højde findes ofte store Strækninger, der yder udmærket Græsning om Sommeren, men ikke egner sig til Agerbrug, ligesom der i det lavere Land er store Arealer, der fuldstændig udtørres om Sommeren, men om Foraaret har en dejlig frisk Vegetation, og altsaa i begge Henseender befordrer Nomadisme og Vandreliv. Den idelige Skiften af Regeringer, Grundlæggelse af nye Dynastier og dermed følgende Usikkerhed for Ejendomsretten og trykkende Skatter paa Ejendom har bragt adskillige bosiddende ind i Nomadernes Rækker. Uden fast Ejendom kunde de lettere skaffe sig i Sikkerhed ved i Farens Stund at forsvinde. Heri ligger den store Fare for alle muhammedanske Rigers Bestaaen.

Man plejer at tilskrive Perserne den samme Indolens som alle andre Orientalere, hvilket dog ikke er helt rigtigt. Trods Dynastiernes Skiften, Borger- og Religionskrige, Indtrængen af fremmede Barbarer i Persien, der, maa man huske paa, er et af de ældste Kulturlande, Historien kender, har Iranerne altid, efter at Stormen er drevet over, atter taget fat paa deres gamle Yndlingsinteresse, Landbruget. Det samme har været Tilfældet andre Steder, hvor Iranerne er bosatte f. Eks. i Khiva, Bokhara og Turkestan.

Dyrkelig Jord har Persien i Overflod, men det gælder om under dets regnløse Himmels at skaffe Vand til den, for at den ikke skal blive til luller tørt og ufrugtbart Støv. I den Henseende har Perserne brugt al deres Skarpsindighed for at bøde paa Manglen paa Nedbør. Til Vanding af Markerne bruger de underjordiske Ledninger, Fordeling og Afledning af Floder, Dæmninger, Sluser og Brønde. Til at finde Kilder og Gravning af Brønde har Perserne særlige Fagfolk, Mukanni, som de hedder. De omgiver sig i Reglen med en hemmelighedsfuld Mystik for Konkurrencens Skyld. De stiller deres lille Telt op for at beskytte sig mod Solen, hvor de tror, der findes en Aare, graver et Hul med Spade ca. 2 Alen i Diameter, og naar de naar dybere ned, stilles en Vinde op, hvormed de hæver

den udgravede Jord til Vejrs. Ofte er Jorden saa fast, at der ikke behøves nogen Beklædning af Brøndens Vægge, men ofte beklædes den dog med Lercylindre. Gravningerne gaar til Tider ned til 60 Meters Dybde, og findes da et Reservoir, udvides Tilløbene til det, og her er det ofte nødvendigt at grave baade horisontale og vertikale Skakter for at faa Vandet op til Overfladen, ikke sjælden flere Hundrede. Stiger Vandet til Vejrs, danner der sig hurtigt en Oase. I modsat Fald maa man gribe til aabne Kanaler, som er meget bekostelige, da de hyppig falder sammen og fyldes med Slam ved Skybrud og Støvstorme. Ved den gamle By Rhages vandede Kanalsystemet i sin Tid saa megen Jord, at Byen husede $\frac{1}{2}$ Million Indbyggere, og nu er der knap nok Vand til Landsbyen Schahzadéabdulazim, et helligt Sted for Perserne, hvortil sker stærk Valfart.

En Kildes Vandrigdom maaler Perserne efter den Kraft, der medgaar til at dreje en af deres sædvanlige Møllesten. Man siger derfor saa og saa mange Møllestens Kraft. Som Regel slutter flere sig sammen om at lave en Kanal og sætter da faste Regler for Benyttelsen af Vandet. Er det en enkelt Mands Foretagende, lejer han Vandet ud for en vis Pris pr. Time.

Ved Afledning af Floderne ud til Siderne i Terrænet har Perserne paa mange Steder fremkaldt blomstrende Oaser, saaledes omkring Ispahan, ved Schariar og Veramin syd for Teheran etc. Hvor stærke Strømme fra Bjærgene munder ud paa Sletten, er der paa sine Steder anlagt Dæmninger (Bænd), der stemmer Vandet op i Reservoirer, hvorfra da Vandet ledes ud over Slettens Marker. Almindelige Brønde bruges ligeledes til Overrisling af Markerne. Det er en lidt besværlig Vandingsmaade, idet Vandet trækkes op i Læderspande af Okser. Men iøvrigt gives der ogsaa Egne i Persien, hvor Foraarsregnen er tilstrækkelig til Kornets Trivsel og Modning f. Eks. i Iraks Bjærgdale, i Kurdistan, og i Egnene omkring Kasvin (halvvejs imellem Rescht og Teheran). I de frugtbare Landskaber syd for Kaspishavet, imellem dette og Elburskæden falder der Regn nok, da de fugtige Vinde fra Kaspi afsætter al deres Væde her, saa her behøves ingen Kanalisering, men man fordeler dog Floderne til Vanding af Rismarkerne. Skorter det paa Foraarsregn indtræder der dog Misvækst, og i Almindelighed kan man sige, at det i Persien kommer mere an paa, at der falder rigeligt Sne i

Bjærgene om Vinteren, end paa Foraarsregnen. Er den første for ringe, er Agerbruget mange Steder kaput, men her kunde Reservoirerne af en fremsynet Regering gavne.

Agerdyrkerne bor som Regel i Landsbyer (Deh), men ogsaa mange Steder i Udkanten af de store Byer. For at sikre sig mod røveriske Overfald er de omgivne med Lermure med en eller faa Indgange. For lettere at forsvare dem brugte man ofte i tidligere Tid at anlægge Landsbyerne paa en opkastet Høj (Tappeh). Af disse findes rundt om adskillige Ruiner. Husene bygges af Ler, og udenfor Ringmurene fandtes Markerne. Bønderne lever i Reglen i Monogami, og Kvinderne beskæftiger sig sjældnere med Markarbejde, hvorimod de tager Vare paa Husholdningen, Udbedring af Hytterne, Forfærdigelse af Tæpper, Filt- og Uldvarer. Mel maler de oftest paa en Haandkværn, og Smør faas ved at ryste Fløden i en Skindsæk, der hænges op imellem to Træer og svinges saa længe, indtil Smørret afsondrer sig.

Det meste af det for Agerbrug egnede Land er Kronens Ejendom. Det dyrkes af Bønder, der nærmest er at betragte som Livegne. Kronen er kommet i Besiddelse af dem ved Erobring eller Konfiskation, hvorefter de atter er skænket til fortjente Statsmænd og Schahernes Yndlinge. Ogsaa en Del er i visse Nomadestammers Besiddelse, mod at de til Gengæld har Forpligtelse til at stille et Antal Ryttere i Krigstid. En stor Del ejes af Gejstligheden, Wakuf eller Wakf, der kan sammenlignes med vore tidligere Tiders Klostergoods. Med Undtagelse af Gesandtskaberne kan ingen Evropæer eje Land uden ganske særlig Koncession.

De fleste større persiske Landejendomsbesiddere driver ikke selv Landbruget, men foretrækker den mageligere Side ved at forpagte Jorden med Vanding, Kvæg og Agerbrugsredskaber ud. Forpagterne maa yde Ejeren $\frac{2}{3}$ — $\frac{3}{4}$ af hele Indkomsten, hvad naturligvis er højst uheldigt for dem, saa meget mere som der ikke gives lovfæstede Regler for disse Forpagtninger. Skatten paa Landejendom er $\frac{1}{5}$ af Indkomsten, men hertil kommer endnu $\frac{1}{5}$ til Skatteopkræverne og højere Embedsmænd. Skatten samles af Landsbyforstanderne og afleveres til omrejsende Regeringskommisærere. Hænder det saa tilmed, at Græshoppeplager og ugunstige Vejrforhold skader Vegetationen, er Bønderne højst uheldig stillede. At gemme hen fra det ene Aar til det andet betaler sig ikke, da Overskudet saa vil

gaa i Skatteopkrævernes eller Soldaters Lommer og Maver, og Følgen heraf bliver, at Forpagteren løber fra det hele, Landbruget forfalder, Kanalerne sumper til, og der indtræder Hungersnød.

I Henseende til Ejendomsforholdene kan man skelne imellem fem Kategorier: Det Landbrug, der tilhører en enkelt Ejer, kaldes Arbābi (efter Ejeren Arbāb). Bønder, Rayet, der dyrker Jorden, er paa en Maade hans Livegne. Dog kan de ikke tvinges til at forblive paa et bestemt Sted, naar de ikke ønsker det. Ejeren giver dem Jord, Vand, ofte ogsaa Sædekorn og Trækdyr, mod at de giver ham $\frac{2}{3}$ — $\frac{3}{4}$ af Udbyttet. Hytter maa Bønderne selv bygge. Rayeti er mindre Grundstykker, der drives af Ejeren selv, og hvis han erhverver sig flere, kommer han i Klasse med en Arbāb. Ved Wakuf eller Wakf forstaas Ejendom, der er skænket til Moskéeer, Medresséeer, hellige Grave og andre Institutioner, der forvaltes af Gejstligheden. Store Arealer er paa den Maade kommet i Gejstlighedens Hænder. Undertiden gives de ikke alene for at opnaa Begunstigelse i det næste Liv, men ogsaa ofte for at undgaa, at Kronen eller en eller anden Minister konfiskerer Ejendommen. Vedkommende sikrer sig da paa Forhaand en vis Del af Indtægten for sig selv, medens Gejstligheden bliver Ejer af Jorden, og ved denne tør Regeringen som Regel ikke røre. Chālesse er de af Kronen konfiskerede Godser, der drives af Bønder under Embedsmænds Opsyn, og som Regel er udsat for disses Vilkaarlighed. Tujul er ligeledes Kronland, hvoraf en eller anden Embedsmand faar Indtægten i Stedet for at faa Løn i rede Penge. Milkechās er Schahernes Privatejendom. Der skelnes, trods den i hvert Fald tidligere despotiske Regeringsform, skarpt imellem Schahernes private Ejendom og Kronens eller Statens. De første kan Regenterne forvalte, som de lyster, hvorimod Kronlandet gaar over til Efterfølgerne paa Tronen.

De forskellige Provinser i Persien regeres oftest egenmægtigt af Guvernører, der som Regel maa købe Embederne for en meget høj Betaling og derfor maa bruge allehaande Midler for atter at faa Pengene ind og sikre sig en Formue i kortest mulig Tid, da Stillingen meget let kan fortabes, hvilket ikke skal bidrage til at forbedre Landmændenes Kaar.

Agerbrugsmaaden i Persien er temmelig simpel. Man leder saa meget Vand ind over Markerne, at det staar ca. 6 Tommer over Jorden, og i Løbet

af 2—3 Dage har Jorden indsuget saa megen Fugtighed, at den kan bearbejdes. Agerbrugsredskaberne er ganske forældet. Den persiske Plov bestaar af en Bjælke eller Træstamme, der er forsynet med en Jærnspsids og trækkes af Okseband med Aag. Med et saa elendigt Redskab kan der naturligvis kun være Tale om at rode op i Jorden, og hvor derfor en omhyggelig Kultur skal drives, bruges altid Spaden, der er Persernes vigtigste Agerbrugsværktøj, navnlig til Havebruget. Efter Pløjningen overgaaes Markerne med en primitiv Harve. Kusken eller en anden Mand sidder i Reglen ovenpaa Harven, der rettere kan kaldes en stor klodset Trærive, for at holde den nede i Jorden. Efter Harvningen knuses Knoldene med en Slags Tromle, en tung Stenvalse. Derefter inddeles Ageren i smaa firkantede Bede med ophøjede Kamme og mellemiggende Furer, for at Vandet rigtig kan virke uden at skylle Humusen bort.

I Almindelighed dyrkes Markerne kun en Gang om Aaret, og paa Grund af utilstrækkelig Vandmængde maa de som Regel ligge brak det næste Aar. Reglen er, at der ikke gødes. Dog enkelte Steder opsamles Duegødning (Duer er der mange af) i Taarne, og Guanoen fordeles imellem Ejerne.

Saaningen af Korn finder Sted til forskellige Tider, dog mest om Efteraaret og ikke senere end i Oktober. Med Høsten har det ikke saa stærk Hast som hos os, da Landmanden om Sommeren altid har godt Vejr. Da Persien strækker sig fra omtrent den 25. Breddegrad til den 40., og da desuden Klimaet er forskelligt med Højden, finder Høsten selvfølgelig Sted til forskellige Tider ligesom Saaningen. I Arabistan ved den persiske Golf begynder den allerede i Marts, i Kaschan (Syd for Teheran) i Maj og Juni, i Omegnen af Teheran i Juni eller Juli. Derefter tilsaas Markerne med 10—12 forskellige Slags Meloner og desuden med Kartofler, der for lang Tid siden er indført i Persien og især er udbredt i dets nordligste Provins, Asserbejdjan. Kornet høstes med en Segl og bæres i Reglen hjem af Æsler, hvor man ikke har eller kan bruge de plumpe tohjulede Kærrer. Tærskningen foregaaer paa en jævn, faststampet aaben Plads, med et særligt Apparat (Dschirdschir). Dette har Form af en Slæde, hvor der paa de to Meder er anbragt 4—5 bevægelige Aksler med fastnaglede Jærnskiver. Slæden trækkes rundt i en Kreds af Okser eller Æsler paa det udbredte Korn, indtil alt Straaet er skaaret og traadt i Stykker. Dette

pakkes i store Net, som bæres hjem paa Æselryg, og de tilbageblevne Korn renses ved at kaste dem op i Luften mod Vinden, som overalt i Orienten. De større Kornforraad opbevares i de saakaldte Ambars, ca. 3 Meter dybe Gruber, der er overbygget med et konisk Lertaarn (alm. overalt i Orienten). Hvert Lag Korn veksler i disse Gruber med et Lag Straa for at beskytte mod Fugtlighed. Med disse Ambars forekom der under min 2. danske Pamirekspedition et ganske komisk Tilfælde. Vi havde paa Vinterstationen i Schugnan i Vest-Pamir lejet et stort Hus af en Indfødt. Inde i Rummene løb der som sædvanlig brede Lerforhøjninger langs Væggene. Vi lavede nu en Del om paa Huset til vort Brug til Vinterstation, og bl. a. byggede vi en stor Lerovn paa en Forhøjning og noget paa en anden o. s. v. Men da vi kom lidt hen paa Vinteren, arriverede vor Vært og bad om sit Korn. Dette laa nu nede i Ambarerne under Forhøjningerne, som vi ikke anede delvis var hule og fyldte med Korn, og ovenpaa det hele stod vore Indretninger, som med stort Besvær maatte fjernes, for at den stakkels Mand kunde faa sit Korn.

En af Vegetationens farligste Fjender i Persien er Græshopperne, hvoraf der findes to Arter, en mindre og en større. Heldigvis findes dog ogsaa i Persien en Stæreat, der fortærer Masser af dem, saaledes at det bøder noget paa den uhyre Skade, disse Dyr til Tider udretter. Ligesaa frygtet som Græshoppen er en Art Væggelus, der æder det grønne Korn op og ofte ødelægger Arealer.

Korn kan dyrkes næsten i hele Rigets Distrikter, dog, hvad Korndyrkningen angaar, maa især fremhæves de nordlige og nordvestlige Provinser: Asserbejdjan, Chamse, Hamadan og Kermanschah. Der dyrkes i Persien egentlig Korn nok til Landets eget Behov, og Grunden til, at der til Tider opstaar Kornmangel og Hungersnød i det Indre af Landet, er, at der ikke findes nogen Oversigt over Høstens Udfald. Som Følge heraf udføres der ofte for meget Korn fra Grænseprovinserne til andre Lande i Stedet for at gaa til Indre-Persien selv, hvor Vejene eller Manglen paa saadanne ogsaa byder Hindringer for Eksport.

Hveden er saa godt som udelukkende Persiens Brødkorn. Den dyrkes baade som Sommer- og Vinterkorn. I gode Aar gaar adskilligt af denne baade til Indien og Kaukasien. Byg bruges til Foder for Heste og Muldyr. Rug dyrkes kun i enkelte Bjærgegne i Højder paa ca. 5—6000 Fod,

saaledes i Nordvestpersien og paa Plateauet omkring Schiras. Havre er ukendt i Persien. I mange fattige Landsbyer tjener en Art Hirse Beboerne til Brødkorn. Ris er de velhavende Klassers Yndlingspise, og i Gilan og Masenderan, hvis sumpede Egne er som skable til Risdyrkning og er Persiens Riskammer, er den Hovednæringsmiddel for alle Klasser i Forbindelse med saltede Fisk. Fra disse Egne sker ret stor Udførsel til Rusland. Den bedste Ris er dog den saakaldte Tschampe-Ris, der dyrkes i Provinsen Fars, især omkring Schiras.

Af Grønsager finder man i Persien næsten alle de i Evropa kendte Arter, saaledes mange Slags Bælgfrugter, Ærter, Bønner, Vikker og Linser. Gulerødder og Rødbeder steges i Smør og bruges ofte som Morgenmaaltid. Af Græskar er især Flaskegræskarret yndet for sin Velsmag og Sødme. Nogle Græskar naar en umaadelig Størrelse og bruges tørrede til Vandbeholdere. Agurker dyrkes i Mængde og spises raa. Endvidere skal nævnes den velsmagende Ægfrugt, Melongena, der trives saa godt og bærer saa rigeligt, at en hel Familie kan leve af nogle faa Bede i flere Maaneder; Spinat, Salat, Peberrod og flere Slags Roer. Løg er en uundværlig Ingrediens for Perserne. En Slags, der dyrkes ved Tæbris og i Omegnen af Kirman smager ganske som Frugt. Skarlotteløg, Mynte, Persille, Fennikel, Dild, Artiskokker, Asparges og Kartoffler findes i rigelig Mængde paa det persiske Grøntmarked.

Ligesom i andre orientalske Lande finder Melondyrkningen udstrakt Anvendelse. Ingen Perser kan tænke sig et Land uden Meloner, og han forstaar heller ikke, at vi Europæere bestrør dem med Sukker, da de er søde nok i Forvejen. Baade de søde Meloner og Vandmeloner nydes i stor Maalestok, og det er især en stor Begivenhed i Persien, naar de første søde Meloner modnes. Af Meloner findes en Uendelighed af Varieteter baade i Størrelse, Farve, Aroma, Smag og Holdbarhed. Nogle Sorter bliver, skønt modne, først spiselige, naar de har ligget i længere Tid, og disse kan ofte, naar de skærmes for Tryk og Kulde, opbevares hele Vinteren igennem til hen i April Maaned. De mest yndede Meloner er Ananas-Melonen, den turkestanke Melonart, og en særlig Slags Sommermelon (Germak), der modnes i Juni. Berømte er fra gammel Tid Ispahans søde Meloner, hvorpaa der ofres en særlig omhyggelig Pleje. Den gødes med Due-Guano, og ved Anlægget af Bedenes Furer og Kamme

drages der omhyggelig Omsorg for, at kun Plantens Rødder kommer i Berøring med Vandet, ligesom man for at faa de fineste Frugter kun lader 2—3 Stykker modnes paa hver Plante. Naar de har naaet en knyttet Haands Størrelse, bestrøs de med Sand for at beskytte dem mod for tidlig Modning og mod Insekter. De vendes afvekslende med de forskellige Sider mod Solen, og paa denne Maade modnes de i September eller Oktober og har da en saa tynd Skal, at den brister ved mindste Uforsigtighed. I Modsætning til andre Vækster trives Meloner vel paa saltholdig Jord, hvad der er altfor rigeligt af i Persien. De søde Meloners Rødder bruges i Pharmacien til Brækmiddel og af Kærnerne presses Lysolie. For Evropæere gælder det at være noget forsigtig med Nydelsen af Melonerne, som de Indfødte spiser i utrolig Mængde. De er vanskelig fordøjelige, bringer Uro i Urinafsondringen, hvilket alter bevirker, at man lettere paa-drager sig Vekselseber. Vandmeloner, der i disse varme Egne er en overordentlig yndet Spise paa Grund af Saftens kolige Friskhed, kultiveres overalt i Persien baade ved kunstig Vanding og i Bjærgegnene paa Skraaninger uden Vanding; medens de første naar en fænomenal Størrelse, er de sidste i Reglen kun smaa. De bedste Vandmeloner er de saakaldte Chinduane fra Masenderan.

Persien er rig paa Træfrugt. De saakaldte Sydfrugter modnes kun i Egnene ved Kaspi og fra Schiras til Golfen. Søde Oranger er først indført i den nyere Tid, derimod udføres der ret store Mængder af søde og sure Citroner og Mandariner. Vinstokken er almindelig overalt og trives til ca. 1500 Meters Højde. Den plantes som Espalier, støttet til Pæle eller snor sig op ad Popler og Aske-trær. Ved Kanalerne i Gilan og Masenderan ser man den vokse vildt oppe i Toppen af mægtige Egetrær, hvor desuden Legioner af Slanger morer sig med at hænge og dingle, en højst ubehagelig Dekoration. Paa flere Steder afskæres Vinstokken i $1\frac{1}{2}$ Fod over Jorden, og man lader da Grenene udbrede sig i horisontal Retning. I de sydlige Egne planter man Vinstokken i $1\frac{1}{2}$ —2 Meter dybe Gruber for at undgaa den altfor brændende Sol, medens man i nordligere Egne maa beskytte den mod Frost. Der findes mange forskellige Druerarter, hver Provins har sine særlige Sorter. Nogle modnes allerede i Midten af Juni, men de er ret smaa og uden Kærne. De vilde Druer er tykskallede, men har en god Smag. Vindrueerne tjener Perserne den største

Del af Aaret som Tillæg til Brødet, de laver Most af dem, sur Druesaft, Rosiner og Korender. Vinstok hedder paa persisk Rez, hvoraf Ordet Rosin er dannet. Desuden laves der Vin og Brændevin af Druerne samt en udmærket Eddike, der især udføres til Rusland. Ligeledes udføres Mængder af Rosiner og Korender til Rusland og Indien. Vin tilberedes kun af Armeniere og Jøder, da Vin jo er forbudt Muhammedanere. Der udføres kun meget ringe Kvantiteter, da den paa Grund af mangelfuld Behandling ikke holder sig ret længe. De bekendte Sorter kommer fra Ispahan og Hamadan. Brændevin destilleres mest af Druer og Rosiner, men da man ikke forstaar at befri den for Fusel, har den en meget daarlig Smag. Mandler (Badam) dyrkes og plejes meget omhyggelig og afgiver en god Eksportartikel. De bedste med den tynde Skal kommer fra Tæbris, men de største Kvantiteter leveres fra Ispahan og Schiras. Aprikoser trives i store Kvantiteter. En Art med fast Kød tørres i Solen og udføres i betydelige Mængder. Distriktet omkring Vulkanen Demavend er især rigt paa Aprikoser. Ferskenes er ligeledes en stor Artikel, og de hører til Jordens bedste. I de nordlige Egne modnes de først hen i Efteraaret og er mindre haarde i Kødet end Sydegnenes. Kvæder (Beh) hører til de bedste i Orienten. Dem fra Ispahan er de bedste og naar en Vægt paa $1\frac{1}{2}$ Pund. Pistacier er en Specialitet for Beboerne i Kasvin (halvvejs imellem Kaspi og Teheran) og Damgan. Granatæbler findes intet Steds bedre end Persien. De findes næsten overalt, men i størst Antal imellem Ispahan og Jesd, hvor adskillige Mennesker lever alene af at dyrke Granatæbler. Figner findes ogsaa næsten overalt, men de Indfødte værdsætter dem ikke særligt, hvorfor de ikke skøttes. Dadler faas kun i Kystegnene ved den persiske Havbugt og i Provinsen Kirman.

Et Træ, som Perserne særlig har kastet sig over Dyrkningen af, er Morbærtræet, og da især det hvide Morbærtræ. Det er den eneste Frugt, som f. Eks. Beboerne omkring Teheran giver sig noget videre af med, men Bærrene naar ogsaa en Blommes Størrelse. Der sker en betydelig Eksport af tørrede Morbær (Tut) til Kaukasus, men Hovedsagen for Dyrkningen af dem er dog Silkeormen. For dette Øjemed findes store Plantager i Gilan, Masenderan og Talisch ved Kaspiahavet og i Indlandet ved Kaschan, Kirman og Jesd.

Persien producerer store Mængder af Raasilke og trods de daarlige Administrationsforhold udføres

betydelige Kvantiteter. Efter ca. 1890 er Silkeproduktionen tiltaget stærkt, især efter at et græsk Selskab i Rescht har bragt udenlandske Silkeorme hertil. I Gilan og Masenderan samler man Silken i Maj og sælger den i August og September. I Khorassan og de andre nordlige Provinser samles den i Juli. Silkeindustrien er et af de Erhverv, der er i bedst Gang i Persien.

Æbler, Pærer, Kirsebær og Blommer dyrkes næsten overalt, men de bliver kun gode i Bjærgegnene, hvor Frugten udvikler sig langsomt og modnes sent. Paa Sletterne er Frugten sejt, vammelsød eller smagløs. Oliventræer dyrkes i større Mængde egentlig kun i Gilan. Omkring Byen Mendjil, hvor jeg lejrede 1899, findes udstrakte Olivenplantager med store, prægtige Træer. I ca. 43 Landsbyer heromkring beskæftiger Befolkningen sig med Olivendyrkning. Udførselen af Olive er ikke stor, den største Del bruges til Lysolie, Sæbe og i Medicinen. Af hvert Træ faas aarlig 2—4 kg Olive. Af andre Olivefrugter dyrkes hyppig Ricinus, der ogsaa bruges til Lysolie, foruden til Medicin som Middel mod Diarrhoer og Dysenteri. Den dyrkes endog til en Højde af ca. 1800 Meter, men naar kun Yppighed paa Sletterne, hvor Frugtkolberne f. Eks. omkring Ispahan naar ca. $\frac{1}{2}$ Alens Længde. Sesam dyrkes meget omkring Teheran, Ispahan, Kirman og Schiras. Sesamolien, der f. Eks. i russisk Asien bruges overordentlig meget til Tilberedning af Pillaf, anvendes ikke meget af Perserne. De sælger den derimod til høj Pris til Armenierne, som i Faste-tiden feder deres Spiser med den. Til Spisevarer anvender Perserne overhovedet ikke Olive; de Velhavende bruger Smør, og de Fattige Fedt af Fedthalen af Faarene. Nøddeolie og Linolie anvender Perserne til forskellige industrielle Formaal. Sammen med Nafta laver de en smuk Fernis, der bruges til deres berømte Lakarbejde.

Af Urter til medicinsk Brug og Farveplanter har Perserne en Mængde, ja det kan endog betragtes som deres Fædreland. Henna, der faas af Bladene af *Lavsonia inermis* og kultiveres i Omegnen af Kirman og Jesd, er en meget vigtig Udførselsartikel til alle muhammedanske Lande. Den bruges til Farvning af Negle, Skæg, til Farvning af Hestenes Haler og Manker, en meget uskøn Skik fra et evropæisk Synspunkt. Indigo dyrkes i Laristan (den sydlige Del af Provinsen Fars) samt ved Karunfloden, men den er af ringe Kvalitet og dyrkes i for lille Maalestok til at dække det inden-

landske Forbrug. Perserne ynder fortrinsvis blaa og grønlig farvede Stoffer, hvorfor der indføres en betydelig Mængde Indigo fra Indien. Dette Forhold vilde let kunne forandres, hvis Perserne tog sig ordentlig af Indigodyrkningen. Safran dyrkes i stor Mængde i Distriktet Najin i Khorassan. I hele Persien og Kaukasus bruges den saavel til Farvestof som til Krydderi i Ris og Brød. Foruden de nævnte Plantestoffer finder tillige Skallen af Granatæbler og Pistacier, Egebark og Galæbler Anvendelse i Farverierne. Gummi udvindes af Busken *Astragalus* i det vestlige Persien; *Gummiarabicum* faar Perserne af Akasiatræerne ved Schiras og i Kurdistan.

Elburskædens nordlige Skraaning er bevokset med en tæt, jomfruelig Skov, der bestaar af alle mulige Træarter, af hvilke Ege, Nøddetræer og Bøge især finder Anvendelse. Tømmertransporten finder Sted over Havnen ved Enseli ved Kaspishavet. Palmer voksede der i sin Tid en god Del af i Kystegnene ved Kaspishavet, men disse er alle omhugget, solgt og komplet udryddet. Foruden de nævnte Træsarter skal endvidere nævnes Løn (Ahorn), Buxum, Gleditschia, Ask, Elme, Akasier og Mimoser, der bruges til Udvinning af Trækul. Ogsaa i Kurdistan findes talrige Terebinthinaceer, hvoraf udvindes Hapiks, store Egeskove og det bekendte *Prunus mahaleb*, hvoraf Orientalerne faar deres bekendte Piberør. At Persiens Højland tidligere skulde have været bevokset med Træer er vistnok tvivlsomt. Dog har der været mere Skov særlig af *Juniperus* paa Bjærgskraaningerne end nu, og hvis der plantedes Træer langs Vandingskanalerne, hvor de trives godt, i tilstrækkeligt Antal, vilde Persien ikke komme til at mangle Tømmer, for ikke at tale om, at en Plantning ogsaa vilde gavne den øvrige Vegetation.

Blandt alle Folkeslag findes Hang til Brug af bedøvende eller oplivende Midler og saaledes ogsaa blandt Perserne og i det hele meget blandt Orientalerne. Af narkotiske Planter ejer Persien en righoldig Samling. Haschisch er det almindelige Navn paa Bladene af »*Canabis indica*«. De naturlige Blade kalder Perserne »Beng«; naar de er æltet sammen til Kugle og Piller hedder de »Tjers«. I Henseende til Virkningen af Haschisch skelner Perserne imellem Munterhedsvækkeren, Kønsvækkeren, de Bedrøvedes Trøst og Mysterium etc. Planten ligner meget vor Hamp, men er kraftigere. Den trives næsten overalt i Asien, i Hindustan, Kasch-

mir, Fars, Irak, Damaskus; dog skal Haschisch fra Afghanistan og Kaschmir være den bedste. Omkring Teheran og Herat dyrkes den ogsaa. Man nyder Haschisch blandet med Mælk, der rystes til Smør, men Haschisch eller Tjers, som Præparatet hedder, beruser hurtigst, naar man lægger sin Kugle paa Vandpibens Kulbækken og indaander den i Dampform. De første Studier i Nydelse af Haschisch forløber omtrent som Tobaksrygningen; jeg har selv prøvet den og opnaaede kun at faa Kvalme og Mavepine deraf. Man skal vænne sig til Nydelsen ligesom til Tobak, og nytet med Maade skal den give en god Teint, sund Appetit, forøge Potensen, oplive Fantasien og stemme Sindet til Munterhed og Glæde. Persiens bedste Digtere inspirerede sig med Haschisch, og Afghanerne, der er tapre, raske, opvakte Folk, bruger næsten alle Haschisch. Overdrives Nydelsen, bliver Ansigtet blegt, Øjnene matte, Blodet ødelægges, Appetiten aflager, og Hjærnen tørrer ind, og det ender med Melankoli og Vanvid. Ejendommelig er de Visioner og Hallucinationer, som den af Haschisch berusede kan faa. Øjet ser et, medens Øret hører et andet, en lille Sten bliver til en Klippeblok, en Rende-sten til en Flod etc. Af de religiøse Sekter bruges den paa den ene Side til at frembringe Ekstase paa den anden Side ogsaa til Viljeslappelse. I Medicinen anvender Perserne den til Kur mod lettere Kønssygdomme.

Opium dyrkedes oprindeligt ikke sydligere end i Egnen syd for Teheran, men Dyrkningen er taget til Aar for Aar, særlig i det sydlige Persien, hvor man næsten har ophørt med at dyrke Ris og Hvede for Valmuens Skyld. Udførselen af Opium over den persiske Golf har taget et stort Opsving, og denne hører til Statens væsentlige Indtægtskilder. Den aarlige Udførsel kan vel regnes til ca. 25 Millioner Kroner. Hovedparten gaar til Kina. Foruden til den bekendte Opiumsøgning, der er almindelig overalt i Centralasien, anvendes den meget i Medicinen, men spises ogsaa i smaa Piller af Perserne til Teen. En lille Pille, hvoraf Perserne næsten altid har et Kvantum med sig i en Æske, nytet til Te Morgen og Aften, skal bevare en vis baade legemlig og aandelig Ligevægt. Paa lange Rideture faar Hesten sig en Gang Opium, og spæde Børn indgives den ligeledes i smaa Kvanta.

Tobak dyrkes meget i Persien; Perserne vil endog paastaa, at den er oprindeligt i Persien, hvad selvfølgelig ikke er Tilfældet. Den ligner vor Tobaks-

plante og har rosenrøde Blomster. Den bedste Slags faas fra Distriktet Lar Syd for Schiras, en ringere Art dyrkes omkring Ispahan. Alle de andre, der dyrkes trindt om, men ikke nordligere end den 34. Breddegrad, regnes for simple Kvaliteter, der kun røges af de Fattige. Man lægger Frøene i Begyndelsen af Maj, og i Juni plantes de ca. 3 Tommer høje Planter om i Bede, der ligner vore Kartoffelbede. Den tilberedes paa to Maader, enten til Vandpibe, Nargiléh (kommer af nardschil = Kokosnød, der bruges til Vandbeholder), i Form af Blade, der er presset sammen til Kager eller til Tschibuken, og er da i Konsistens som vor Shagtobak. Begge Arter er stærke og meget nikotinholdige. Den første Art kan paa Grund af sit store Nikotinindhold ikke røges i andet end Vandpibe, som ingen Perser kan tænke sig at undvære. Tobak i Pulverform bruges til Snus, men røges ogsaa i Tschibuken. Af andre narkotiske Planter skal nævnes Pigæblet, Bulmeurt, Alrunrod, Bræknødden og Jærnhatten, hvis Gift er endnu stærkere end Slangegift og anvendes paa forskellig Maade i Medicinens Tjeneste.

Kaffe og Te dyrkes ikke i Persien, men nydes meget. Teen er først sent bleven indført, men nu findes der næppe en persisk Familie, som ikke har en russisk Samovar. Den meste Kaffe indføres fra Ostindien, og kun ringe Kvantiteter kommer med Karavanerne fra Arabien.

Af Planter til Brug i Tekstilindustrien kommer egentlig kun Bomuld i Betragtning. En Del Hør dyrkes vel i Masenderan, men baade Kvalitet og Kvantitet er ringe. Stænglen af den Hamp, der bruges til Haschisch, giver ikke Stof til Vævning. Alle Snore og Reb laves af Bomuld eller af Kamel- eller Gedehaar. Bomuld dyrkes der meget af, og i de senere Tider er der indført amerikansk Bomuldsfrø, der trives godt og sikkert vil have en god Fremtid for sig. Den indfødte Bomuld kræver ikke saa stærk Varme som den amerikanske, men Fibrerne er ogsaa kortere. Bomuld dyrkes med Held ved Ispahan, Jesd, Schiras, Abade ved Persepolis, Kaschan, Urumie, i Masenderan, ved Dangan og Semnan. Omkring Ispahan plantes Bomuld i Slutningen af April og i Begyndelsen af November sker den sidste Indhøst. Planterne naar en Højde af $1\frac{1}{4}$ — $1\frac{1}{2}$ Fod og har 20—30 Kapsler. I tidligere Dage blev al Bomuld spundet med Haanden, men senere har selvfølgelig maskinspundet Garn saavel som andre evropæiske Artikler vundet

Indgang. Den væsentligste Tilvirkning af Kattun- og Nankingprodukter finder Sted i Ispahan, Jesd og Kaschan. Grovere Stoffer, og meget solide, der bruges til Teltlærred, væves især i Abade, Semuan, Damgan og Kum.

Perserne er som Muhammedanere i det Hele, store Blomsterelskere. Rosen er deres Yndling, og i Oasernes Haver findes ofte et Mylr af disse Blomster. Parfumeelskere er de ogsaa, og det er derfor ikke saa underligt, at der produceres store Mængder af vellugtende Vande. Det er især fra Schiras, Kum og Gamsar, disse Vande kommer (og just paa disse Steder kultiveres Blomster med dette Formaal for Øje) saaledes Rosenvand, Orange- og Jasminvand. Disse Sager danner en vigtig Eksportartikel.

Ligesom i Bokhara og Afghanistan og andre Steder i Indre-Asien søder den fattige Befolkning deres Spiser med tørrede og pulveriserede hvide Morbær, med Drue- eller Melonsaft og med Honning, men Persien har tillige Dyrkning af Sukkerør at opvise, især i Masenderan, og desuden er i de senere Aar Dyrkning af Sukkerroer indført i Landet og trives fortræffeligt.

* * *

Kvægavlen er i Persien i en bedre Tilstand end Agerbruget og saa godt som i Hænderne paa Nomaderne. Hvis man tænker sig de persiske Nomader som nogle omstrefjende, forhullede og forkomne Fyre, tager man meget fejl. De er tværtimod meget selvfølede og stolte af at være Nomader. Hver Stamme (Jl) staar under en arvelig Chef (Ilchani), hvis Autoritet anerkendes ubetinget, og hvis Befalinger for Stammen gælder mere end Kongens. Regeringen har ofte Vanskeligheder med Nomaderne, der ikke er hange for at sætte sig op imod den, naar det passer dem.

Nomaderne lever mest i Monogami. Kvinderne gaar utilslørede og er kyske og sædelige. Ægteskaber slutes indenfor de enkelte Stammer, og en Nomadekvinde indgaar meget sjælden Ægteskab med en Stadbeboer. Hvor Nomaderne optræder i større Masser, er de ofte frække og røveriske. Lumskhed og Løgn ligger dem dog ret fjærnt, og som Regel kan man stole paa dem, naar de giver deres Ord paa noget. Flere Rejsende roser den Anstand, Værdighed og taktfulde Opførsel, de viser den Fremmede. Desværre hersker den uheldige Blodhævn imellem dem.

Vi skal imidlertid ikke her komme nærmere ind paa Stammernes Fordeling, Sæder og Skikke, men holde os til hvad de producerer, og hvoraf det væsentligste er Faar, Geder, Hornkvæg, Kameler, Æsler og Heste og de Frembringelser, der er en naturlig Følge af Dyreholdet, saasom: Smør, Ost, Mælk, Uld, Huder, Talg, Filt, Dækkener og Tæpper.

Faaret er saa godt som deres eneste Slagtekvæg; kun undtagelsesvis nydes andet Kød, og der skal derfor meget til at dække Landets Forbrug. Og dog er der saa rigeligt af dem, at der bliver en god Del til Eksport. Det bedste Faar er det saakaldte Ovis tatarica (Tatar-Faaret). Det er et fedthalet Faar, hvis Fedthale vokser til en Tyngde af 5—10 Pund. Fedtet har en udmærket Smag, men er kun lidet stearinholdigt, og i samme Forhold som Fedtet tiltager, aftager Talgafsætningen. De unge Lam og især de sorte fra Schiras og Kum værdsættes mere paa Grund af deres kostbare Skind end for Kødet. Det er af dem, man faar det sorte, krøllede Skind, der i Evropa gaar under Navn af »Persian«. Dog er det kun 2. Klasses Skind, der faas fra Persien. De bedste Skind faas i Bokhara og Khiva af Karakul-Faaret. (Se Geogr. Tidsskrift Bd. 24, S. 124. Russisk Turkestan. O. Olufsen.) Jo yngre Lammene er, desto bedre og finere er Skindene, der senere behandles med eddikesurt Jærn og Granatæbleskaller, som giver dem en smuk sort Glans. Heraf er den Fabel opstaaet, at man tager de ufødte Lam ud af Moderens Liv for at faa de fineste Skind. Det lader til at være umuligt at faa rammet en Pæl igennem denne gamle Fabel, der bl. a. fornylig har faaet et nyt Opkog i en dansk Forf.s Rejsebog. Ulden af Faarene er ret grov. Finere Uld leverer derimod Geden, især den saakaldte Kaschmir-Ged, der trives bedst i Distrikterne Kirman og Mesched (i Khorassan). Af denne Uld laves bl. a. de fine persiske Sjaler. Den groveste Del af Gedeulden bruges til Filt og Tæpper. Af Gederne faar Nomaderne desuden en fortrinlig Mælk.

Det persiske Hornkvæg er for at bruge et mildt Udtryk ikke godt. Racerne er omtrent de samme, som man finder i Rusland. Hornkvæget er ikke som Faar og Geder egnet til at gaa og passe sig selv. Det faar ikke den tilstrækkelige Pleje og Renholdelse. Som Følge heraf er ogsaa Kvægpest, der ofte ødelægger hele Distrikters Kvæg, almindelig. Nomaderne opdrætter mest Hornkvæget

til Salg som Trækdyr. Kødet er sejt og nydes som iøvrigt i For-, Mellem- og Centralasien kun af de fattigste Klasser. Bøfler findes der en Del af i Sumpene i Masenderan. Deres Mælk er meget skattet, derimod skal Kødet have en ækel Smag. Disse Bøfler anvendes meget til Træk- og Lastdyr ligesom Grynteoksen i Pamir og Tibet. Man ser i Persien det uvante Syn, at Bøflernes Klove beslaas med Jærnsko ligesom Hesten.

Kamelerne er for den største Del af Befolkningen og især for Nomaderne meget vigtigere end Hesten. Der findes fire Arter: den tvepuklede (bughur) og den enpuklede (Dromedaren) (schatur) samt to Arter, der er opstaaet ved Krydsning af de fornævnte. Af den tvepuklede er den fra Schiras og Khorassan de stærkeste. Af Blandingsracerne Ner og Lojek er den sidste den stærkeste af alle Kamelracer, men ogsaa meget dyr. Den bærer med Lethed 900 Pund, medens de øvrige gaar ned til 5—600 Pund. Til Sammenligning skal nævnes, at de gode turkestanke Kameler selv paa længere Marcher meget vel kan belastes med 800 Pund. Dromedaren er den hurtigste, men bærer mindre end Kamelen. Den anvendes derfor meget til Kurér-tjeneste. Af alle Kameler er den sahariske Meharie (dresseret fin Dromedar), som jeg selv har haft Lejlighed til at benytte i Saharas Flyvesandsørken El Erg, den hurtigste. Det er ganske fabelagtigt at se den næsten flyve gennem Sandødet. Kamelerne naar sjælden højere Alder end en halv Snes Aar, men de yder et stort Arbejde og er overordentlig billige at ernære. Der opdrættes et stort Antal af disse Dyr i Persien, hvoraf en Del udføres til Tyrkiet, men der finder paa den anden Side ogsaa Import Sted af dem fra Egnene omkring Bagdad. Om Foraaret falder Ulden af sig selv af Kamelerne. Den opsamles med stor Omhu, og er som bekendt en fortrinlig Vare.

Heste (asp.) holder Nomaderne mest for at kunne producere Muldyr, og Hestebestanden er ingen væsentlig Del af Nomadernes Kvægmarker. Hesten spiller dog alligevel en stor Rolle i Persernes nationale Liv. De kalder sig med Stolthed et Rytterfolk, og Hest og Sværd (asp u schemschir) gælder for dem som Tegnene paa den fri Mand. Af Heste findes forskellige Racer, saaledes den arabiske Fuldblodshest, der ikke udmærker sig ved Skønhed, derimod ved Intelligens, Lærvillighed, Udholdenhed og høj Levealder. Den turkomaniske Hest, der kommer fra Egnene i Transkas-

pien og Khorassan, har paafaldende lange Ben, plumpe Hove, et smalt Bryst, et temmelig tykt Hoved, en meget lang Hals og en meget sparsom Manke. Den er knokkel- og senestærk, taaler at tørste i længere Tid end Heste ellers gør, er overordentlig hurtig og fænomenal udholdende. Den tilbagelægger sine 100 danske Mil i en Uge. Den kurdiske Hest er ikke ulig den arabiske og som denne meget ydedygtig. Karabagh-Hesten fra den kaukasisk-persiske Provins Karabagh er en Graaskimmel, der meget minder om den engelske Jagthest. Det er en smuk og stærk Hest, som er i høj Pris. Den indfødte persiske Hest (jābu) er en lille, uanselig Klepper. Den fordrer ringe Pleje, er utrættelig og klatrer med gemseægtig Behændighed op ad de stejle Bjærgstier. De fleste persiske Heste er Pasgængere. Perserne rider kun paa Hingste. Vallaker er sjældnere og formenes at bringe Rytteren Ulykker paa Halsen. De anvendes som Trækdyr for Artilleriet.

Er Rigdommen paa Heste ikke stor i Persien, er den desto større paa Æsler og Muldyr. Disse Dyr tjener overhovedet paa kortere Strækninger omkring Byerne til at besørge al mulig Transport. Der findes to Arter af Æsler: det store og stærke hvide Æsel (Bagdad Æslet) og det mindre graa (Buschir Æslet). Muldyrene anvendes i udstrakt Maalestok af Karavanerne. De tilbagelægger ca. 5 danske Mil pr. Dag med en Byrde af 2—300 Pd.

Af de forskellige Produkter, som Nomaderne får af deres Kvæg, skal nævnes Mælk. Den nydes aldrig i frisk Tilstand, men altid som sur Mælk og som Yoghurt. Den sidste hedder paa persisk jaürt. Især sættes Bøffelmælken højt. Af den sammenløbne Mælk æltes smaa Kugler (keschk), der bruges som Tillæg til forskellige Retter. Ost, hvori tilsættes Salt, for at den kan holde sig, og Smør, der smeltes i Blærer, tiltaler ikke Evropæernes Smag og dækker kun det hjemlige Behov. Ulden af Faar, Geder og Kameler forstaaer Nomadekvinderne at farve og med stor Kunstfærdighed at forarbejde til Teltbetræk, Filt, Hestedækkener og Tæpper, som de dels producerer til eget Brug og dels til Salg.

* * *

Persien er overordentlig rig paa Metaller og Mineralier, men med til Dato herskende Tilstande er der ikke gjort noget rigtig rationelt for at udnytte dem. Der har været startet flere Kompagnier

til Eksploitation, der i alle Tilfælde har givet de Resultater, at det kan betale sig at udnytte mange af Persiens Miner. Hvad Englænderne for Tiden foretager sig i Persien, forlyder der intet om; dog ligger den Tanke nær at antage, at der ogsaa sørges for Oprettelse af en rationel Minevirksomhed, der ikke mindst under den nuværende Krig vil kunne faa Betydning. Indien ligger ikke langt fra Persien, og der er god Forbindelse baade til Søs og til Lands med Banerne fra Indien til Beltschistan og videre ad de engelske Postveje igennem Beltschistan til Indre-Persien.

Persien er især rig paa Kobber; næsten hvert Distrikt har en Kobbermine, ja paa Elburs nordlige Skraaning ved Teheran skal der endog være 20 og ligesaa mange i Omegnen af Kasvin. I Aserbejdjan findes Gruber i Karadagh og Hamse. Endvidere skal nævnes Gruberne i Khorassan, ved Sebsevar, Sultanabad, ved Schahrud, og i Kohrud-Bjærgene imellem Ispahan og Jesd.

Jærnlejer findes i Distriktet Karadagh i Masenderan, ved Byen Damgan, ved Soen Niris i Parsistan, i Provinsen Kirman, i Munsar imellem Teheran og Ispahan og i Distriktet Feridan.

Bly forekommer i Omegnen af Tæbris, i Masenderan, i Khorassan, i Provinsen Kirman og flere andre Steder.

Kviksølv finder man i Distriktet Hamse, ved Ak Dere, Gis-Kaman og i Bjærgene Sardi-Kuh. Nikkel og Kobolt i Distriktet Nasu og Zink i Schah-Kuh og tæt ved Jesd.

I Nordpersien findes betydelige Kullejer imellem Kasvin og Astrabad og ligeledes i Khorassan, der udnyttes. Petroleumskilder er til Stede i hele Kystlandet ved Golfen og i Nord ved den tyrkiske Grænse. Nogle er i Virksomhed, men intet har hidtil været i ordentlig Gænge, og f. Eks. Raajærn er i store Mængder indført fra Rusland, uagtet Persien selv har rigeligt deraf. Manganerts findes ved Landsbyen Herusen ca. 130 km fra Kirman. I Distriktet Naim finder vi Svovl (det fineste Svovl faas fra Vulkanen Demavend) og Asbest. Det sidste findes ogsaa Nord for Kirman, og Grafit ca. 10 km Nord for Mendjil. Arsenik forekommer i store Mængder i Kurdistan og i Nærheden af Kasvin og Lapis lazuli i Aserbejdjan. Kogsalt og Chilisalpeter forekommer i saa store Mængder, at Landet vil kunne forsyne hele Verden med disse Sager. Af Ædelstene leverer Persien kun Turkiser (firuse), men Udbyttet er ikke stort mere.

Den persiske Industri er ikke ubetydelig, uagtet den naturligvis ikke kan sammenlignes med den europæiske. Den besørges udelukkende af Smaahaandværkere; nogen egentlig Fabriksdrift kendes ikke. Trods primitivt Værktøj leveres dog adskillige Varer og ofte af fortrinlig Kvalitet, der staar langt over de europæiske Fabrikers. I første Række skal nævnes Tæppevæveriet. Tæpper udgør ikke mindre end 25% af Persiens samlede Udførsel. De gode persiske Tæpper med deres livlige Farver er næsten uforgængelige, og Farverne (d. v. s. Plantefarverne) ægte, men ogsaa i denne Henseende er der Tilbagegang i Persien. Mest bekendt er Tæpperne fra Ispahan, Kirman og Jesd, men de smukkeste, siger kompetente Rejsende, skal komme fra Provinsen Fardhan ved Kermanschah. Tæpperne fra Kurdistan, Hamadan og Mianeh er ringere Sorter. Der hører et meget øvet Øje og en følsom Haand til rigtig at vurdere Tæpper. Evropæerne maa i den Henseende betro sig til Perseren, der er opdraget hertil. Det samme gælder de fine persiske Sjaler, der væves af den bedste Angora-Uld. Hovedsædet for denne Industri er i Kirman og Mesched. Af Bomuld forfærdiges i Ispahan, Jesd, Kaschan og Buschir nankingagtige Stoffer og af Faare- og Kameluld Filt og Flonel. Filt fra Jesd og Hamadan, den sidste af Gedehaar er de bedste Varer. Af Hør, der kun dyrkes i Masenderan, laves kun en Del Lommetørklæder og Livbind. Klædefabrikation forstaar Perserne sig ikke paa, men indfører fra Udlandet. Til Farvestoffer bruges Landets Produkter: Krap, Indigo, Granatæbleskaller, Galæbler, Jærn- og Kobbervitriol og eddikesurt Jærn.

Af anden Industri kan nævnes de berømte vævede Strømper, der i Elasticitet, Livlighed i Farver og Skønhed staar meget højt. Silkefabrikation er udbredt i hele Landet, men er gaaet tilbage i de senere Tider. Det smukkeste Silketøj faas fra Kaschan og Jesd, 2. Kl. fra Ispahan, Tæbris og Mesched. Den persiske Brokade fra de samme Steder er meget berømt, ligesom en særlig Slags fine Sjaler, indvævede med Palmer, der kun laves i Jesd, er meget efterspurgt. De sidste finder tilstrækkelig Afsætning i Tyrkiet og Rusland. Det persiske Skotøj og Lædertøj er fænomenal solidt. Jeg skal til Eksempel nævne, at jeg har brugt et Par persiske Tøfler af det solide gule Læder i 18 Aar, og de holder sikkert i 18 til. Perserne bruger imidlertid saadanne særlige For-

mer af Fodtøj, der ikke er anvendeligt i Evropa ud over de nævnte Tøfler, som det sikkert kunde betale sig at indføre til Evropa.

Læder og Lædervarer skal man særlig søge i Hamadan og Kermanschah. Her findes smukt garvet Læder og Skind af vilde Æsler, Geder, Argali-faar, Hjorte, Raadyr og Gaseller, ligesom der sker ret stærk Udførsel herfra af Lamme- og Faareskind. Perserne indfører ikke Læder fra Evropa, da det gælder for urent. Som urene Skind gælder tillige Tiger-, Leopard-, Ulve-, Sjakal-, Hyæne-, Odder- og Maarskind, der alle udføres. Handelen med disse er udelukkende i Armeniernes Hænder.

Fremstilling af Papir er fra gammel Tid kendt i Persien. Det laves af Bomuld, og eftersom det skal være mere eller mindre hvidt tilsættes Risstraa, Hampefrø og Nelder. Det bedste Papirs Overflade bestaar af Silke. Da Kineserne ogsaa bruger den sidste Fremgangsmaade, er Historien om, at Persere og Kinesere laver Papir af Silke, vandret til Evropa.

For over 300 Aar siden blev Glasfabrikationen indført til Persien af Italienerne, og siden den Tid er der i de fleste større Byer fabrikeret alle almindelige Glassager til Husbehov. Porcelænen har Perserne kun forfærdiget lidt af, saaledes det fra Kum. Derimod var navnlig i tidligere Tid Fajanceproduktionen berømt. De glasserede Tegl, hvorpaa alle Slags Billeder, Landskaber og Jagtsener, var fremstillet, brugtes til Beklædning af Vægge etc. Hele Moskéeer, Medresséeer, Bade og andre offentlige Bygninger beklædtes baade ud- og indvendig med disse prægtig farvede og holdbare Tegl; men denne Industri er gaaet stærkt tilbage. Den trives vel endnu, men Produkterne er i alle Henseender slette i Forhold til den gamle Industri, der især trivedes i Kaschan. Deraf kommer Benævnelsen Kaschi for disse firkantede Teglfader. Af Lervarer til Husholdningsbrug produceres en Mængde i ret smagfulde Former, dem man kender fra den øvrige Orient. En særlig Kunst, der er kommet hertil fra Hindustan og Kina, er Ben- og Metalmosaik, der anvendes som Prydelse paa Borde, Stole, Rammer og Stokke, og endnu staar højt. Disse Sager kommer især fra Schiras og Ispahan. I Ispahan bestaar endnu Malerkunsten (nakkäsch), der udelukkende giver sig af med at bemale Papparbejde, Lommespejle, Pinalhuse m. m. med Miniaturmalerier af Blomster, Ranker, Dyre- og Menneskegrupper. De udføres meget sirligt, men Perspektivet mangler Perserne Forstand paa.

I Henseende til Metalarbejde var Perserne i sin Tid i visse Retninger sande Kunstnere, og endskønt det i denne Kultur er gaaet tilbage som i alle andre, præsteres der endnu hist og her smukke Arbejder. Bekendt er især Kander, Æsker, Sabelklinger, Dolke, Pistoler, Skjolde og Hjælme af Staal indlagt med udhamrede Guld- og Sølvtraade. De gamle Ting af disse Varer er ganske vidunderlig godt og smukt forarbejdede, men disse findes nu kun i Muséer og Privatsamlinger. Imidlertid trives denne Industri endnu, og hos ikke alfor forvante Evropæere vil den finde Indpas.

De persiske Guld- og Sølvsmede forfærdiger, særlig i Schiras og Ispahan, meget smukke Ting. Især maa nævnes de med Guld og Sølv beslaaede Vandpiber, der ofte ogsaa prydes med Ædelstene. Snedkerarbejdet staar lavt i Persien, derimod yder Kobbersmedene fortrinlige Produkter. Fra gammel Tid er Kobbersmedene i Sendschan og Kaschan berømte for deres smukke Skaale, Fader og Kander, der graveres med Arabesker, Figurer og arabiske Sentenser. Naar hertil føjes Rosenolie, vellugtende Vande og gode Sæber, har vi de væsentligste af Persiens Produkter.

Som vigtig Indtægtskilde for Perserne maa tillige nævnes Perlefiskeriet i Golfen, der aarlig indbringer henad et halvt Hundrede Mill. Kroner. Fiskeriet foregaar om Sommeren ved Bahrein-Øerne, der tilhører England, til Øen Ras-el-Kuh, og mange persiske Kystbeboere giver sig af med dette for Helbredet farlige Arbejde. For at beskytte Perlefiskerne mod Sørøvere udsender Scheiken over Bahrein-Øerne bevæbnede Skibe, og han faar saa til Gengæld af hver Fangst 1—10 Perlemuslinger. Fiskerne arbejder lige fra Solopgang til Solnedgang, og dykker ofte ned til en Dybde af 30 Meter. De bliver gennemsnitlig 3, ja ofte 5 Minutter under Vandet. Ørene tilstoppes og i Næsen stikkes et Hornrør. Efter nogle Aars Arbejde mister de gærne Hørelsen, og Legemet dækkes med Bylder. De store Perler findes kun paa de dybeste Steder. Perlerne ordnes efter Størrelse, Form og Farve. De hvide gaar mest til Evropa, medens de gule foretrakkes af Indierne.

* * *

Handelen var før Krigen i Hovedsagen delt imellem Rusland og England. Nu da England er ene om det persiske Spørgsmaal, bliver der sikkert adskilligt lagt til Rette, saaledes at Landet ved en

kommende Fred bliver lettere tilgængeligt for evropæiske Forretningsfolk, hvoriblandt ogsaa danske vistnok gør klogt i at skrive sig disse Forhold bag Øret. Den udenlandske Handel besørgeres i det væsentlige af Perserne selv, og Forretninger i større Stil maa besørgeres ved Hjælp af indfødte Købmænd og Mæglere.

Den bekendte Læge Dr. Polak, der i over 20 Aar har opholdt sig ved Schahens Hof, og er en udmærket Kender af Perserne, beskriver den persiske Købmand paa følgende Maade: »Den persiske Købmand fører en jævn Levevis. Selv om han er rig, udfolder han ingen Luksus, thi sligt vilde skade hans Kredit hos Kollegerne. Han gaar uden Ledsagelse af Tjenere, ægter kun en Kone, skyer Omgang med de Store og holder sig til sine Lige. Han sætter en Ære i sit Købmandsskab. Han er hele Dagen i Virksomhed. Hans Middagsmad bestaar sædvanligvis kun af Ost og Brød. Dog bliver der trods hans jævne Optræden overalt anvist ham en Æresplads, og han fortjener virkelig den Agtelse, der vises ham. Helt igennem ærlig, selv om han ikke gaar af Vejen for en lidt overdreven Gevinst, yderst punktlig i Opfyldelsen af sine Forpligtelser, holder han, i Modsætning til de andre Stænder, strængt sit givne Ord. Skønt forsigtig og mistroisk besidder han ikke ringe Foretagelsesaand, han berejser ikke alene hele Asien, navnlig Hindustan, Kina, Afghanistan, Turkestan og Kaukasus, men ogsaa Tyrkiet, Rusland og Ægypten. Overalt ved han i kort Tid at orientere sig og finde sin Fordel.«

Den indre Handel foregaar udelukkende pr. Karavane. Disse bestaar ofte af flere Hundrede Kameler eller Muldyr. Den første benyttes i jævne Terræn, de sidste i Bjærgene, altsaa mest i Vesten. Karavanerne tilbagelægger 30—40 km Dagen. Veje i dansk Forstand findes ikke i Persien, det skulde da være Postvejen Enseli—Teheran, dog sker der mulig i disse Tider Forandringer i saa Henseende. Shah Abbas havde i sin Tid anlagt eller udbedret 16 Ruter og bygget prægtige Karavanseraier til Ophold for Mennesker og Dyr. Disse store Bygninger, der minder Evropæerne om Slotte og Borge, møder vi hist og her paa Hovedruterne, men de er alle i Forfald og flere ganske i Ruiner.

Af Hovedhandelsvejene, der har Betydning for den internationale Handel, skal nævnes følgende: Tiflis—Djulfā—Tæbris 150 km, Trapesunt—Erserum—Choi—Tæbris 960 km, hvoraf 360 km paa persisk Grund, Astara— (vigtig Havn ved Kaspishavet paa Dampskibsruuten Baku—Enseli (Anlægssted Pir-i bazar)—Ardebil Tæbris 200 km, Enseli—Rescht—Kasvin—Teheran—Mesched 958 km, og Mesched—Askabad (i Transkaspien), Buschir—Schiras—Ispahan—Tehran 1293 km, Bender—Abbas—Kirman—Jesd, hvorfra sidste Sted gaar Veje til Mesched, Teheran og Ispahan 907 km, Mohammera—Kum—Teheran, Bagdad—Chanykin—Kermanschah (fra Grænsebyen Chanykin—Kermanschah 213 km). Og den allervigtigste Handelsvej for Tiden turde maaske være den fra Indien over Quetta, der fører igennem Belutschistan over Seistan til Kirman; det er den engelske Postvej fra Indien og Belutschistan, der er under engelsk Protektorat, til Sydpersien. Der er her indrettet engelske Stationer paa hele Ruten, der uden Tvivl kan befares med ligesaa ringe Fare fra Menneskers Side som en dansk Landevej.

LITERATUR.

Der Persische Meerbusen von Dr. Siegfried Genthe. Jahresbericht des Frankfurter Vereins für Geogr. u. Statistik. 6. Jahrg. 1895—96. Persia Past and Present by A. V. William Jackson. New York 1906. Geschichte des Leevantehandels im Mittelalter von Wilh. Heyd, Stuttgart 1879. Mission scientifiques en Perse, Paris 1895. I de Morgan. Administration Report of the Persian Gulf Political Residency and Muscat Political Agency for 1893—94, Calcutta 1894. Journal d'un voyage en Perse et en autres lieux d'Orient, Amsterdam 1711. Jean Chardin. Persia and the Persian Question George N. Curzon, London 1812. Persien, Land und Leute J. E. Polak, Leipzig 1865. Eastern Persia, Major Oliver St. John, London 1876. The River Kârun an Opening to British Commerce, W. F. Ainsworth, London 1890. Descriptive Sketsch of the Islands and Coasts situated at the Entrance of the Persian Gulf, Whitelock, Journ. R. Geogr. Soc. 8., 1838. Die Beziehungen Russlands zu Persien von Kraemer, Leipzig 1903. La politique étrangère de Perse, L. de Villemorin, 1894. Flere Afhandlinger i Journal Royal Geogr. Soc., London.

kommende Fred bliver lettere tilgængeligt for evropæiske Forretningsfolk, hvoriblandt ogsaa danske vistnok gør klogt i at skrive sig disse Forhold bag Øret. Den udenlandske Handel besørger i det væsentlige af Perserne selv, og Forretninger i større Stil maa besørger ved Hjælp af indfødte Købmænd og Mæglere.

Den bekendte Læge Dr. Polak, der i over 20 Aar har opholdt sig ved Schahens Hof, og er en udmærket Kender af Perserne, beskriver den persiske Købmand paa følgende Maade: »Den persiske Købmand fører en jævn Levevis. Selv om han er rig, udfolder han ingen Luksus, thi sligt vilde skade hans Kredit hos Kollegerne. Han gaar uden Ledsagelse af Tjenere, ægter kun en Kone, skyer Omgang med de Store og holder sig til sine Lige. Han sætter en Ære i sit Købmandsskab. Han er hele Dagen i Virksomhed. Hans Middagsmad bestaar sædvanligvis kun af Ost og Brød. Dog bliver der trods hans jævne Optræden overalt anvist ham en Æresplads, og han fortjener virkelig den Agtelse, der vises ham. Helt igennem ærlig, selv om han ikke gaar af Vejen for en lidt overdreven Gevinst, yderst punktlig i Opfyldelsen af sine Forpligtelser, holder han, i Modsætning til de andre Stænder, strængt sit givne Ord. Skønt forsigtig og mistroisk besidder han ikke ringe Foretagelsesaand, han berejser ikke alene hele Asien, navnlig Hindustan, Kina, Afghanistan, Turkestan og Kaukasus, men ogsaa Tyrkiet, Rusland og Ægypten. Overalt ved han i kort Tid at orientere sig og finde sin Fordel.«

Den indre Handel foregaar udelukkende pr. Karavane. Disse bestaar ofte af flere Hundrede Kameler eller Muldyr. Den første benyttes i jævne Terræn, de sidste i Bjærgegnene, altsaa mest i Vesten. Karavanerne tilbagelægger 30—40 km Dagen. Veje i dansk Forstand findes ikke i Persien, det skulde da være Postvejen Enseli—Teheran, dog sker der mulig i disse Tider Forandringer i saa Henseende. Shah Abbas havde i sin Tid anlagt eller udbedret 16 Ruter og bygget prægtige Karavanseraier til Ophold for Mennesker og Dyr. Disse store Bygninger, der minder Evropæerne om Slotte og Borge, møder vi hist og her paa Hovedruterne, men de er alle i Forfald og flere ganske i Ruiner.

Af Hovedhandelsvejene, der har Betydning for den internationale Handel, skal nævnes følgende: Tiflis—Djulfa—Tæbris 150 km, Trapesunt—Erserum—Choi—Tæbris 960 km, hvoraf 360 km paa persisk Grund, Astara— (vigtig Havn ved Kaspishavet paa Dampskibsruuten Baku—Enseli (Anlægssted Pir-i bazar)—Ardebil Tæbris 200 km, Enseli—Rescht—Kasvin—Teheran—Mesched 958 km, og Mesched—Askabad (i Transkaspien), Buschir—Schiras—Ispahan—Tehran 1293 km, Bender—Abbas—Kirman—Jesd, hvorfra sidste Sted gaar Veje til Mesched, Teheran og Ispahan 907 km, Mohammera—Kum—Teheran, Bagdad—Chanykin—Kermanschah (fra Grænsebyen Chanykin—Kermanschah 213 km). Og den allervigtigste Handelsvej for Tiden turde maaske være den fra Indien over Quetta, der fører igennem Belutschistan over Seistan til Kirman; det er den engelske Postvej fra Indien og Belutschistan, der er under engelsk Protektorat, til Sydpersien. Der er her indrettet engelske Stationer paa hele Ruten, der uden Tvivl kan befares med ligesaa ringe Fare fra Menneskers Side som en dansk Landevej.

LITERATUR.

Der Persische Meerbusen von Dr. Siegfried Genthe. Jahresbericht des Frankfurter Vereins für Geogr. u. Statistik. 6. Jahrg. 1895—96. Persia Past and Present by A. V. William Jackson. New York 1906. Geschichte des Leevantehandels im Mittelalter von Wilh. Heyd, Stuttgart 1879. Mission scientifiques en Perse, Paris 1895. I de Morgan. Administration Report of the Persian Gulf Political Residency and Muscat Political Agency for 1893—94, Calcutta 1894. Journal d'un voyage en Perse et en autres lieux d'Orient, Amsterdam 1711. Jean Chardin. Persia and the Persian Question George N. Curzon, London 1812. Persien, Land und Leute J. E. Polak, Leipzig 1865. Eastern Persia, Major Oliver St. John, London 1876. The River Karun an Opening to British Commerce, W. F. Ainsworth, London 1890. Descriptive Sketsch of the Islands and Coasts situated at the Entrance of the Persian Gulf, Whitelock, Journ. R. Geogr. Soc. 8., 1838. Die Beziehungen Russlands zu Persien von Kraemer, Leipzig 1903. La politique étrangère de Perse, L. de Vilmorin, 1894. Flere Afhandlinger i Journal Royal Geogr. Soc., London.